ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
МОЧЕРНЮК ЯРОСЛАВИ МИКОЛАЇВНИ
«Дворянсько-поміщицьке господарство
Київської губернії (1831 – 1917 рр.)»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.01 – історія України
(галузь знань 03 Гуманітарні науки)

Соціально-економічні аспекти розвитку українських земель у різні історичні періоди завжди цікавили дослідників. Досить довго, особливо в радянську добу, вивчення та репрезентація результатів дослідження з цієї проблематики були ідеологічно заангажованим.

Дисертація Ярослави Миколаївни Мочернюк є вдалою спробою на основі сучасних методологічних підходів здійснити комплексний історико-економічний аналіз закономірностей розвитку та особливостей функціонування дворянсько-поміщицьких господарств Київської губернії в умовах модернізаційних процесів, які відбувалися в економічному житті Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. Після 1861 р. змінилися статус, соціальна база й характер поміщицького господарства, яке раніше було майже виняткова дворянським (на Правобережній Україні – шляхетським), а до 1917 р. спостерігаємо процес поступово зменшення частки дворян серед власників аграрних господарств і появи в когорті господарів маєтків представників інших соціальних груп.

Вибір теми дисертації свідчить про належний професійний рівень дисертантки та її наукового керівника, про їх науковий смак, адже в останні десятиліття соціально-економічна історія, а тим більше XIX – поч. XX ст., цікавить усе менше дослідників. Більшість неофітів в історичній науці віддають перевагу суспільно-політичним, релігійно-конфесійним та культурним процесам після 1917 р. Інтелектуальне та евристичне занурення в

архівні документи й дослідження, у яких висвітлено історію України до початку XX ст., досить часто викликає в молодих дослідників острах. Дисертаційне дослідження Ярослави Миколаївни є приємним винятком, що не підтверджую цю загальну тенденцію, і, на нашу думку, підготовлене на належному науковому рівні.

Дослідження Ярослави Миколаївни виконано в межах наукового напряму Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук» і відповідно до науково-дослідної проблематики кафедри історії України факультету історичної освіти «Актуальні проблеми історії України».

Структура роботи підпорядкована розкриттю ключових аспектів сформованої наукової проблеми, а тому не викликає суттєвих заперечень і відповідає об'єкту, предмету, меті й реалізації завдань дисертаційної праці. Отже, дисертація Ярослави Мочернюк складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, що поділені на одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків, складених на підставі авторських підрахунків та досліджень. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок (основний текст – 187 с.), список використаних джерел і літератури 35 сторінок (303 позиції, з них архівних матеріалів – 73); додатки 34 сторінки (23 позиції).

Ознайомлення з першим розділом «Історіографія та джерельна база» переконує читача, що авторка використала достатньо широку джерельну та історіографічну базу, здійснила її критичний огляд. Розділ, який включає два підрозділи, справляє досить добре враження, адже в ньому здійснено аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних істориків та краєзнавців із досліджуваної проблеми, а також ретельно розглянуто інформативний потенціал виявлених джерел. Дослідниця опрацювала доволі різнопланову історіографічну базу, залучила також праці істориків-марксистів. Можливо,

було б доречним показати в роботі більшу контраверсійність суджень науковців про характер дворянсько-поміщицьких господарств.

У ході евристичної роботи було виявлено й залучено до наукового обігу цілий комплекс документів, які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, Державного архіву Київської області та Державного архіву Черкаської області. Їх опрацювання в поєднанні з аналізом юридично-правової бази Російської імперії дозволяє зробити висновок про достовірність та обґрунтованість основних положень дисертації. Ретельний і виважений аналіз на основі ефективного використання загальнонаукових методів досліджень сприяв предметності розкриття теми, досягненню здобувачем наукового ступеня поставленої мети. Разом із тим висловимо суб'єктивне судження щодо можливості розширення методологічної основи шляхом залучення методів, які притаманні окремим спеціальним історичним дисциплінам. Це, на нашу думку, позитивно вплинуло б на результати (висновки) рецензованого дослідження.

Другий розділ «Еволюція дворянсько-поміщицьких господарства та аграрний розвиток Київської губернії (1861 – 1917 рр.)» включає два підрозділи. Цілком закономірно, що авторка детально аналізує нормативно-правову базу Російської імперії, соціально-економічну та етнічну характеристику регіону, а також особливості виробництва в аграрного секторі в 60–90-х роках XIX ст. (адже головну роль відігравало рільництво – культивування зернових, коренеплодів і бобових, менше – тваринництво). Знайшли своє віддзеркалення в тексті дисертації й зміни, які відбувалися в сільському господарстві на початку XX століття. Окрім того, Ярослава Миколаївна слушно наголосила на впливові подій польського повстання 1863 – 1864 рр. на поземельні відносини (купівля-продаж, оренда тощо) в останній третині XIX століття.

У третьому розділі «Матеріально-виробнича база дворянсько-поміщицького господарства Київської губернії», який складається з чотирьох

підрозділів, авторка досить ґрунтовно висвітлила питання земельної власності (купівля-продаж, оренда, застава, кредитування), управління аграрними маєтками, матеріально-технічного забезпечення та використання найманої робочої сили.

Три підрозділи четвертого розділу «Підприємницька діяльність дворянства Київської губернії» присвячено участі поміщиків-землевласників у розвитку промисловості переробки продуктів сільськогосподарського циклу, торгівельних сфері та банківсько-фінансовому секторі. Окрему увагу дослідниця акцентує на ефективності дворянсько-поміщицьких господарств у другій половині XIX – на початку XX ст., яка безпосередньо залежала від економічного планування та управління, наявності вільних коштів для залучення достатньої кількості працівників.

Саме третій та четвертий розділи дисертації розкрили науково-дослідницький потенціал Ярослави Миколаївни Мочернюк.

Разом із тим, позитивно оцінюючи все дослідження, висловимо кілька міркувань:

– Твердження у Вступі про те, що: «Досвід вивчення прикладів їх ефективного господарювання зумовив нові тенденції розвитку продуктивних сил Київської губернії, що безумовно актуально для формування сучасних програм модернізації сільського господарства», вимагає більш чіткого та детального пояснення;

– Як уже зазначалося вище, ретельний аналіз архівних матеріалів і праць вітчизняних науковців, присвячених окресленій проблемі, у цілому заслуговує на схвалення. На нашу думку, залучення публікацій архівних документів та праць, підготовлених польськими істориками (Т. Епштейн, Е. Орман та ін.), сприяло б більш повному й усебічному аналізу предмета та збагатило б дослідження. Варто було також звернути увагу на праці українських істориків О. Гордуновського, Є. Чернецького, М. Якименка та ін.;

– Авторка використовувала «Памятные книжки Киевской губернии» (кілька випусків), а також різноманітні статистичні збірники кінця XIX – поч. XX ст., що, безумовно, збагатило текст дисертації фактологічним матеріалом. Разом із тим, зауважимо, що періодична преса Київської губернії, а також ego-документи, залишилася поза увагою дослідниці;

– Мають місце незначні неточності в назвах населених пунктів, що, імовірно, пов'язано зі специфікою їх написання в XIX – на початку XX ст. Напевне, варто було б верифікувати власні географічні назви Київської губернії;

– Вважаємо, що висвітлення процесу перетворень в аграрному секторі Київської губернії на початку XX ст. заслуговує на більшу увагу, передусім, це стосується реформи П. А. Столипіна (праці з цієї проблематики згадуються в історіографічному огляді) та її впливу на ринок землі та найманої робочої сили.

– На нашу думку, варто було б конкретизувати рекомендацію: «Використовувати позитивний досвід організації дворянсько-поміщицьких господарств підприємницького типу з огляду на сьогоднішні реалії у сільському господарстві України, що будується на ринкових засадах».

Висловлені рекомендації, зауваження та побажання не знижують наукового рівня рецензованої наукової роботи та можуть бути враховані дослідницею в майбутньому. УВ цілому дисертація заслуговує підтримки та позитивного схвалення. Сформульовані дисертантом наукові положення, а також висновки загалом відзначаються достовірністю й обґрунтованістю. Основний зміст дисертації відображено в працях, опублікованих у фахових виданнях, а також в авторефераті. Зміст останнього ідентичний основним положенням дисертації.

Досліджуючи дворянсько-поміщицькі господарства Київщини, дисертантка застосувала інтердисциплінарний підхід, що допомогло їй вивчити проблему в більш широкому контексті.

Варто відзначити, що кожен підрозділ і розділ дисертаційного дослідження Ярослава Миколаївна завершує логічними та обґрунтованими висновками. Лаконічно написані висновки до всієї дисертації відображають особисті наукові здобутки в дослідженні цієї наукової проблеми загалом. Науковим внеском авторки вважаємо таблиці, розміщені в додатках, адже вони суттєво доповнили основний текст дисертації.

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення. Висновки та матеріали дисертації можуть бути використані при вивченні краєзнавства, української історії та джерелознавства, у створенні синтетичних праць з історії України, лекційних курсів та спецкурсів із краєзнавства, української історії, історіографії та джерелознавства, при складанні бібліографічних покажчиків тощо.

Зауважимо, що попри значну кількість наукових праць із цієї проблеми, які були опубліковано наприкінці XIX – на початку XXI ст., залишається ще ціла низка маловивчених або взагалі недосліджених аспектів функціонування дворянського (шляхетського) землеволодіння та господарства на Правобережній Україні в імперську добу: повсякденне життя, освітній рівень керуючих маєтками та виробництвом, інфраструктура та її зміни в контексті модернізаційних процесів.

Отже, тема дисертації є актуальною, пов'язаною з науковими планами. Наукові положення та висновки обґрунтовані достатньою мірою. Текст та додатки в цілому відповідають чинним вимогам до оформлення дисертацій. Автореферат повністю розкриває зміст дисертаційної роботи. Висновки, сформульовані в дисертації, пройшли апробацію на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях, а також знайшли повне відображення в шістнадцяти статтях, опублікованих протягом 2012 – 2018 рр., п'ять із яких у фахових виданнях.

Підсумовуючи, констатуємо, що основний текст дисертації та зміст автореферату, оформленого згідно зі встановленими вимогам, дають нам

змогу зробити висновок, що дослідження Ярослави Миколаївни Мочернюк є завершеним і самостійним, має наукову й практичну цінність, цілком відповідає існуючим вимогам п.11, 12, 13 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р., а його авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України (галузь знань 03 Гуманітарні науки).

Офіційний опонент:
професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат історичних наук (спеціальність 07.00.01 – історія України) І. І. Кривошея

Підпис офіційного опонента – кандидата історичних наук, професора кафедри всесвітньої історії та методик навчання Ігоря Івановича Кривошеї засвідчую

Ректор
Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини О. Безлюдний